

Ігор Галіахметов

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри підприємницького
та корпоративного права
ДВНЗ “Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”
(Київ, Україна)
ihor.haliakhmetov@kneu.edu.ua

УДК 342.553

ТРАНС- І МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПІДХОДИ ПІЗНАННЯ ПРЕДМЕТА ТА МЕТОДУ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті розглядається роль транс- і міждисциплінарної методології в інтерпретації сучасного знання та розуміння предмета муніципального права України. Наведено авторське визначення транс- і міждисциплінарних підходів до тлумачення складових поняття та предмета муніципального права.

Мета статті полягає в обґрунтуванні об'єктивних підходів до інтеграції наук, які можуть бути визначені на базі аналізу процесу автономізації наукового пізнання всіма гуманітарними та іншими науками, осмисленні особливостей і закономірностей дисциплінарного розвитку науки про місцеве самоврядування, аналізі процесів виділення у структурі правової науки самостійної галузі муніципального права.

Транс- і міждисциплінарні підходи, які забезпечують інтеграцію наукового пізнання місцевого самоврядування вже на стадії проектування науково-правового дослідження, розглядаються як досягнення взаємного обміну науковими результатами і, нарешті, взаємопов'язаний розвиток тих або інших галузей наукового знання, а також тієї нової наукової галузі, яка формується у процесі взаємообміну інформацією щодо місцевого самоврядування.

Поняття “міждисциплінарність” у статті використовується у різних значеннях і контекстах, головним чином, як інструмент щодо предмета дослідження – місцевого самоврядування. Автор визначає онтологічні та гносеологічні підстави інтеграції наукового знання про місцеве самоврядування, що є основою предмета муніципального права.

У муніципальному праві поєднуються дві внутрішньо протилежні складові предмета (публічне й приватне) і методу (субординації та координації), що створює особливий режим муніципально-правового регулювання. Поряд із традиційними методами розвиваються відносно самостійні прийоми (методи), а саме: ціннісних орієнтацій та принципу пропорційності або доктрини балансу, які визначають унікальність сучасного муніципально-правового впливу та допомагають здійснювати захист права місцевого самоврядування у конституційному процесі.

Транс- і міждисциплінарна теорія цивілізованої детермінації права дає змогу досліджувати сучасні тенденції розвитку чинної системи місцевого самоврядування в Україні. Системне осмислення муніципального права орієнтоване на сприйняття системи місцевого самоврядування, тобто правової системи, яка є цілеспрямовано

встановленою сукупністю норм і складається із цілеспрямованих складників – муніципально-правових інститутів, які й самі входять до складу більш цілеспрямованої правової системи України.

Ключові слова: інтеграція наукового знання; трансдисциплінарний підхід; міждисциплінарне дослідження; місцеве самоврядування; наукова дисципліна; муніципальне право.

Проблема транс- і міждисциплінарного синтезу наукових знань актуалізується сучасними процесами наукової інтеграції, а сама взаємодія наук сьогодні розглядається як одна з найскладніших як у філософсько-методологічному та соціологічному, так і в конкретно-науковому аналізі закономірностей розвитку сучасної науки. Вирішуючи різноманітні проблеми інтеграції наук, можливість їх синкретичного співіснування дедалі більше слугує у ролі однієї з найважливіших передумов для освоєння фундаментальних процесів сучасного наукового й технологічного розвитку суспільства в органічному зв'язку з його соціально-політичним розвитком. Важливу роль у розв'язанні цих проблем може зіграти філософське, комплексне за своєю природою дослідження муніципального права за допомогою транс- і міждисциплінарних підходів пізнання.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні об'єктивних підходів до інтеграції наук, які можуть бути визначені на базі аналізу процесу автономізації наукового пізнання всіма гуманітарними та іншими науками, осмисленні особливостей і закономірностей дисциплінарного розвитку науки про місцеве самоврядування, аналізі процесів виділення у структурі правової науки самостійної галузі муніципального права.

Методологічні аспекти транс- і міждисциплінарного підходів до дослідження сьогодні активно опрацьовуються у філософії. Однак дотепер немає чіткого уявлення про суть та основні характеристики застосування цієї стратегії у пізнанні правових явищ.

Трансдисциплінарність передбачає інтегративне охоплення всього різноманіття сучасного знання – від фізики до психології та соціогуманітарних дисциплін. Так, термін “транс” (лат. “виходити за межі”) означає “перехід через”, “вихід”. Трансдисциплінарність можна інтерпретувати як виходити за межі однієї науки, коли здійснюється конвергенція не тільки пізнавальних процесів, як за міждисциплінарним підходом, а й самого знання. Інтегративні тенденції у сучасній науці, на нашу думку, відображають потребу в суттєвому розумінні ідеї коеволуції природної, духовної і соціальної як парадигматичної матриці транс- і міждисциплінарних методологій.

Транс- і міждисциплінарні дослідження потребують специфічної методології, яка дає змогу не механічно поєднувати розгалужені фрагменти знання, а інтегрувати їх у нову цілісну систему. Вся історія науки, починаючи із середини ХХ ст. (період заснування постіндустріального

типу держави), є історією пошуку такої методології. Саме в цей період широке розповсюдження отримали так звані “науки про системи” (англ. *systems science*), підґрунтям яких є “загальна теорія систем”. Застосування системного підходу до дослідження місцевого самоврядування передбачає: встановлення складу, структури й організації елементів та більш великих складників системи, які мають назву підсистеми, а також вияв основних взаємодій між ними (у нашому випадку – інституційно-правових елементів системи місцевого самоврядування); вияв зовнішніх зв’язків системи й визначення основних із них (муніципально-правових інститутів та їхньої взаємодія з публічно-правовими й приватноправовими галузями, а також з іншими соціогуманітарними науками); визначення функцій системи (функціонала муніципального права); вияв закономірностей і тенденцій їхнього розвитку в умовах поглибленого становлення, наприклад, екодемократії. Системний підхід успішно використовується для дослідження багатьох галузей життєдіяльності в колективній формі людини. Недоліками цього підходу, на жаль, є певний детермінізм, спрямованість на вияв жорстких причинно-наслідкових зв’язків.

У процесі розвитку муніципального права як наукової дисципліни та цілісної системи пізнання місцевого самоврядування транс- і між-дисциплінарна протилежні методологічні лінії тісно переплітаються одна з одною. У результаті їхньої взаємодії відбувається взаємоперехід в інтегративному русі науки про місцеве самоврядування.

Феномен дисциплінарності (диференціації наукового пізнання) нині настільки замало засвоєний правовою наукою, як і його протилежність. Узагалі дисциплінарний підхід, диференціація науки може розглядатись як розвиток наукового пізнання, що орієнтовано на автономізацію певних галузевих наукових знань, забезпечення їх відносної незалежності, пов’язаної з можливістю отримання нового знання про ту або іншу галузь явищ дійсності незалежно від досягнень, отриманих в інших наукових галузях. На противагу цьому трансдисциплінарний підхід, що забезпечує інтеграцію наукового пізнання вже на стадії проектування наукового дослідження, розглядається як досягнення взаємного обміну науковими результатами і, нарешті, взаємопов’язаний розвиток тих або інших галузей наукового знання, а також тієї нової наукової галузі, яка формується у процесі цього обміну.

На рубежі третього тисячоліття цінності європейців не тільки індивідуальні, особисті, а й колективні, соціальні, серед них – місцеве самоврядування – “життєва кров свободи” (*John Lothrop Motley*). Місцеве самоврядування (континентальна традиція, фр. *l'autonomie locale*) або місцеве управління (англ. *self-governance*) у широкому розумінні має назву концептуалізація, планування, формулювання та здійснення колективних заходів, які застосовуються на місцевому рівні.

З моменту зародження та донині предметом практично всіх соціо-гуманітарних парадигм було й залишається вивчення стану і тенденції змін суспільного життя за реальною дієвою поведінкою індивідів в умовах колективної форми соціуму, який функціонує як місцева самоврядна одиниця – громада. Кожна нова генерація правової теорії місцевого самоврядування виникала лише тоді, коли суспільство додало черговий поріг (виклик) динамічної складності й інноваційний теоретико-методологічний інструментарій створювався для аналізу реальних змін життя суспільства за поширенням серед нього нового типу опанування публічних відносин.

Поняття “міждисциплінарність” у нашій статті використовується у різних значеннях і контекстах, головним чином, як інструмент щодо предмета дослідження – місцевого самоврядування. Так, сучасні муніципалісти широко використовують монографічний метод (грец. *topos* – один і *grapho* – пишу) – дослідницьку стратегію, яка направлена на цілісне, всебічне вивчення місцевого самоврядування як соціально-правового явища, процесу, територіальної громади як певної соціальної спільноти. Суть методу полягає в тому, що місцеве самоврядування як соціально-правове явище досліджується у різних аспектах функціонування (соціальному, економічному, політичному, правовому), а висновки розповсюджуються на весь клас аналогічних об’єктів. До специфічних рис монографічного методу можна віднести: 1) акцент на вивчення одного об’єкта; 2) всебічність вивчення об’єкта; 3) інтерпретація об’єкта як цілісності (самостійності функціоналу правового регулювання); 4) використання багатьох методів збору первісної інформації; 5) обґрунтування типовості об’єкта; 6) здатність екстраполяції результатів на більш широкий клас аналогічних об’єктів; 7) цілеспрямованість використання методу для вивчення локальної спільноти; 8) експедиційний спосіб роботи (в архіві, зі стародруком первісних правових джерел тощо); 9) міждисциплінарний підхід.

Уперше в XIX ст. його застосував французький соціолог Ф. Ле Пле при вивченні бюджетів сімей робітників у книзі “Європейські робітники”, а також при розгляді сільських громад. Одним із перших серйозних дослідників територіальної спільноти був німецький соціолог XIX ст. Ф. Тенніс, який розробив концепцію взаємодії громади (спільноти) і суспільства¹.

Тенденції до розширення предмета історико-правових досліджень *ius municipale*, перша друкована згадка якого з’являється ще у XVI ст.², й активізація міждисциплінарної взаємодії спонукають використовувати

¹ *Немецкая социология* (Шпаковая Р ред, Наука 2003) 114–25.

² Див. першодруки: *Prima edizione degli statuti bellunesi = Ius municipale bellunensium; Speculum Saxonum Ius municipale* тощо.

ти категоріальний апарат суміжних соціогуманітарних дисциплін, що породжує кілька труднощів. Адже коли йдеться про складне поняття “місцеве самоврядування”, його неможливо вичерпно визначити кількома реченнями. На нашу думку, використання категорії “місцеве самоврядування” потрібно розпочинати з вивчення всього інтелектуального багатства *ius municipale* з урахуванням своєрідності його термінології, базових послань, методології тощо. Крім того, вивчення компонентів правової традиції *ius municipale* дає змогу запобігти поверхневим оцінок правових концепцій, доктрин як другорядних щодо давньоримських або тих, які “не досягають” рівня правової думки сучасності.

Потрібно згадати, що радянський дослідник Л. Мамут зазначав, що для позначення самоврядування П.-Ж. Прудон³ обрав англійський термін “*self-government*”, що точніше, на його думку, передає соціально-організаційний смисл анархії⁴. Ця категорія формувалася в умовах організаційного різноманіття феодального і державного порядку з 1789 р., коли її сучасне коріння є “переплетінням” теорії муніципального “пувуара” (фр. *pouvoir* – “здатність”; *pouvoirs municipaux*) французького і бельгійського становлення самоврядування, теорії децентралізації, направленої проти наполеонівської централізації, теорії корпоративізації як інструменту стримування бюрократії в управлінні публічними справами й теорії “самоврядування”⁵.

Із перших днів початку інституціоналізації наприкінці XVIII ст. муніципальне право постає дуалістичною, відгалуженою, комплексною, правовою системою, коли були сформульовані тези Ж.-Г. Туре, який виділив дві складові компетенції органів місцевого самоврядування (“*système d’administration municipale et provinciale*”)⁶. А вже в другій доповіді він наголошував:

<...> комуні мають бути першими підрозділами в представницькому порядку, який повертається до законодавчого органу, і останніми у порядку виконавчої влади, яка сходить і закінчується ними, а кожен муніципалітет уже не є державою, а просто індивідуальний, природний (*toujours gouverne*)⁷.

³ ‘*Self-government municipal, d’association mutuelle <...> elle est en rapport avec le gouvernement établi*’ – ‘Муніципальне самоврядування, взаємне об’єднання <...> воно підтримує зв’язок із встановленою владою’. Pierre-Joseph Proudhon, *De la Capacité politique des classes ouvrières* (Dentu E, Libraire-éditeur 1865) 309.

⁴ Л. Мамут, *Этатизм и анархизм как типы политического сознания (домарксистский период)* (Мартышин О ред, Наука 1989) 211.

⁵ Francisco Zúñiga Urbina, ‘Autonomías constitucionales e instituciones contramayoritarias (a propósito de las aporías de la “democracia constitucional”)’ [2006] 13 (2) *Ius et Praxis* 223–44. DOI: 10.4067/S0718-00122007000200010.

⁶ ‘Rapport de M. Thouret sur les bases de la représentation proportionnelle, lors de la séance du 29 septembre 1789’ in *Archives Parlementaires de 1787 à 1860 – Première série (1787–1799), Tome IX – Du 16 septembre au 11 novembre 1789* (Librairie Administrative P Dupont 1877) 202.

⁷ ‘Seconde partie du rapport de M. Thouret, relative à l’établissement des assemblées administratives et des municipalités, lors de la séance du 29 septembre 1789’ in *Archives Parlementaires de 1787 à 1860 – Première*

Тобто місцеве управління (*“le gouvernement du petit Etat municipal”*) було позначено як децентралізація (*décentralisation*, яке з 1794 р. увійшло до політичного словника).

Наголосимо, що в ХХІ ст. очевидна тенденція залучення ресурсів наук про життя до відбудування нових теоретичних перспектив і схем організації суспільного життя на місцях. Узагалі специфіка інтеграції знання про місцеве самоврядування визначається конкретними предикаціями, у нашому випадку – соціалізації. Вони ж відповідальні за встановлення відповідних відносин, ієрархій і порядків поєднання знань, як-то концептуальні схеми чи емпіричні дані, тобто всього того, що в кінцевому підсумку визначає форму архітектоники міждисциплінарного дослідження місцевого самоврядування. Візьмемо за приклад тезу про те, що існує велика різниця між українським “влада” і англійськими словами “power” або “authority”. У першому випадку це оволодіння, абсолютна воля, яка розповсюджена на суворо визначений простір (територію: державну або місцеву). Етимологічно це поняття близьке до терміна “верв” (сільська громада, яка посилалася на звичай вимірювати землю “вірвовкою” (укр. розмовна), а також громада, поєднана будь-яким одним загальним інтересом). Останнє не просто предметно виражений земельний наділ, а певні повноваження, статусність, авторитетність володільця цього наділу. У випадку з англійським “power” йдеться про потужність, ступені, силу, енергію, здатності, міцність. А для “authority” ключовими є повноваження, авторитет, підстава, вплив, начальство.

Свого часу правомірність використання терміна “громада” щодо міської структури європейської спільноти ХVІІ–ХІХ ст. викликає потребу викласти певні думки з цього питання. Так, теорія вільної громади (1789 р. – початок ХІХ ст.) за своєю суттю була відображенням одного з етапів боротьби буржуазії за свої політичні права. Головна теза – мінімізація втручання держави у справи регіонального (місцевого) капіталу. Ідеологічна платформа цієї боротьби – теорія вільної громади. Але пошук форм безпосередньої демократії ні в селянській громаді, ні, так би мовити, в “міській громаді” на стадіях раннього капіталізму не мають перспектив, тому що не спостерігалася ознака самостійності й відповідальності окремих членів спільноти. Об’єктивний процес призводить до протиріч між центральною владою країни й владою, яка встановлена на її локальних територіях, що дає змогу спостерігати обмеженість і суперечливість теорії вільної громади в її застосуванні для всіх систем централізованих держав.

Інша господарська теорія самоврядування виникає кожного разу для обґрунтування легітимності права на самостійність суб’єктів господарю-

serie (1787–1799), Tome IX – Du 16 septembre au 11 novembre 1789 (Librairie Administrative P Dupont 1877) 208.

вання (саме в цей час західні муніципальні утворення набувають статус юридичних осіб). У цій теорії формам безпосередньої демократії місця немає. Не може сучасне осмислення місцевого самоврядування спиратися на розробки державної теорії місцевого самоврядування, за якою будь-яка діяльність з управління є публічно-правовою і, безперечно, виражає державний характер.

Отже, державні й суспільні засади місцевого самоврядування, які викладені в теоріях місцевого самоврядування, є, з одного боку, відображенням об'єктивних соціополітичних процесів, а з другого – ідеологічною платформою боротьби за владу суб'єктів управління різного рівня на всіх етапах їхнього існування. Ці процеси посилюються в умовах постіндустріалізації держав екодемократією, коли громаді протиставляють демос.

Сучасне самоврядування передбачає рівностатусне положення всіх членів місцевої спільноти щодо питань місцевого значення, що неможливо за умов домінування класово-станових відносин або їхніх аналогів. Будь-яка теорія місцевого самоврядування – елемент науково-теоретичного обґрунтування самоврядності групи суб'єктів (сукупності володільців власності, насамперед нерухомості, землі) у здійсненні державного управління й економічної діяльності на локальній території. Головне досягнення усіх теорій місцевого самоврядування – розроблення понятійного апарату, створення конструкцій для систем місцевого самоврядування, загальне теоретичне обґрунтування місцевого самоврядування. Дійсно, за сучасних умов побудови (реформування) місцевого самоврядування необхідно брати до уваги напрацьований багатьма століттями теоретичний матеріал.

Добровільність об'єднання, зокрема комуні, громади, буде другою важливою ознакою локальної спільноти (англ. *local community*). Такі характеристики локальної спільноти в найбільшому вираженні притаманні нині спільнотам, які утворюються спонтанно. В основі функціонала муніципального соціуму містяться об'єктивні загальномуніципальні інтереси, які далеко не завжди можуть бути зрозумілі як проста сума приватних інтересів. Крім того, важливішим компонентом загальномуніципальних інтересів є не тільки інтереси поточного функціонування і просторового відтворення муніципального соціуму (просторово-географічний чинник), а й інтереси його тривалого перспективного розвитку (темпоральний чинник), як мінімум упродовж життя однієї генерації – жителів громади.

Із кібернетичних позицій місцеву територіальну спільноту також можна уявити у вигляді системи, а саме системи вірогідності, складної, яка не піддається до повного опису. Г. Хакен, зокрема, виділив комплексні системи двох типів: спроектовані, що побудовані людиною, і ті, що

побудовані в результаті самоорганізації⁸. Самоорганізованою системою є місцева спільнота. А. Гордієнко зазначає: ‘Формування структури місцевої спільноти та соціальних відносин відбувається на підставі громадянської самоорганізації та інституціоналізації різних ініціатив місцевої спільноти’⁹. Тут поняття “місцева спільнота” концентрує в собі ціннісно-смысловий зміст місцевого самоврядування, його базові цінності, місце та значення у суспільному механізмі. Її системно-статична складність визначається обсягом елементного набору й кількістю соціальних зв’язків між структурними елементами. Сталість системної структури підтримується постійним оновленням або заміною її елементів, що обумовлено мобільністю індивідів, міграційними, етнографічними й демографічними процесами, процесами організації та дезорганізації територіально-суспільних органів, централізацією та децентралізацією (іноді – редцентралізацією) публічної влади в державі. Динамічна характеристика складності зазначеної системи визначається розходженням у реакціях структурних елементів на стимули зовнішнього середовища.

Сучасна побудова муніципально-правового категоріального (дисциплінарного) апарату за необхідності вимагає виділу й детальної мовної обробки змісту відповідних фундаментальних дефініцій, які в сукупності утворюють відповідну понятійну інтегровану систему. Ця система в умовах сталого потоку емпіричного матеріалу й забезпечує опосередкування у муніципально-правовій теорії того головного, закономірного елемента, що присутній в уявлених реаліях на рівні загального й особливого (спеціального) розуміння.

В аналітико-теоретичному розумінні слід виокремити такі аспекти муніципально-правових дефініцій: 1) семантичний (мають певний зміст і несуть чітку інформацію); 2) аксіологічний (викладена в них інформація уявляється цінністю для муніципального права як гносеологічної системи); 3) комунікативний (є засобами комунікації); 4) семіотичний (позначають інформацію у чітко визначеній знаковій системі); 5) теоретико-віддзеркалюваний (виконують віддзеркалену функцію в процесі пізнання муніципально-правової діяльності); 6) гносеологічний (є засобами наукового пізнання); 7) фізичний (є матеріальним відтворенням інформації).

Муніципально-правові дефініції, як і будь-які наукові категорії (порівняйте: “категорія” – загальне, фундаментальне поняття, що відображає найбільш істотні властивості та відносини предметів і явищ), слугують одним із найважливіших джерел для формування нових понять, побудови нових концепцій і теорій. З цього приводу С. Соловійов зазначає:

⁸ Герман Хакен, *Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам* (пер с англ, Мир 1991) 18.

⁹ А. Гордиенко, *Территориальное общественное самоуправление в местном сообществе* (Административное издательство 2005) 12.

Вони є важливими орієнтирами в науковому процесі, пов'язаному з удосконаленням понятійного апарату муніципального права (розгалуженням і співвідношенням описових, оціночних (кваліфікуючих), допоміжних і подібних категоріально-понятійних рядів), тому що вони вбирають у себе й опис дійсності та її оцінку; містять у собі елемент ціле-розуміння; відіграють формуючу роль¹⁰.

Наведені вище теорії місцевого самоврядування дають змогу дійти першоджерела сучасного розуміння місцевого самоврядування і сприяють вияву закономірностей виникнення та розвитку форм безпосередньої демократії як невід'ємного елемента місцевого самоврядування. Враховуючи теоретичні положення минулого, сучасні дослідники муніципалісти роблять свій внесок у визначення поняття "місцеве самоврядування". Найбільш актуальними для вивчення є такі питання: 1) з'ясування природи місцевого самоврядування, на відміну від місцевого управління – *lex localis* (перше значно старіше правове явище, ніж друге, яке виникло в середині XIX ст.); 2) співвідношення місцевого самоврядування з поняттям "влада" і системою державної влади (англ. *self-government vs self-governance*); 3) наявність політичної складової в місцевому самоврядуванні; 4) відпрацювання принципів взаємовідносин між місцевим самоврядуванням і державною системою (у нашому випадку – унітарної держави); 5) визначення цілей місцевого самоврядування на сучасному етапі розвитку суспільного життя.

Наведені визначення (ознаки) місцевого самоврядування викликають багато запитань і потребують суттєвої критики. Пошук природи муніципально-правових відносин у сфері публічної влади нашою хує на висновок, що місцеве самоврядування та державна влада являють собою єдине ціле, яке реалізується на різних рівнях публічних відносин у суспільстві. Із наведеної практики також випливають питання про доцільність конституційного обґрунтування (закріплення) місцевого самоврядування. Однак така теза не влаштовує певних дослідників-муніципалістів, а тому робляться спроби обґрунтувати самостійність (автохтонну) владного рівня місцевого самоврядування. Тобто: або місцеве самоврядування має іншу природу, яка відмінна від державної влади, а тому його законодавче закріплення обґрунтовано; або муніципально-правові відносини – це публічно-владні правовідносини, а отже, їхнє конституційне закріплення не має смислу.

Проблема розвитку теорії муніципального управління на сучасному етапі полягає у тому, що автори більшості досліджень у галузі місцевого самоврядування та чинний закон наділяють органи місцевого самоврядування публічно-правовими якісними характеристиками, які безпосе-

¹⁰ С Соловьев, Система фундаментальных понятий муниципального права (дис канд юрид наук, 1998) 15.

редньо пов'язані з реалізацією державної влади, тим самим обмежуючи простір правовідносин громадян (тут – статусності осіб) і скорочуючи простір для наукового пізнання організації життєдіяльності суспільства в локалізації.

Для правильного розуміння предмета муніципального права не можна обійтися без використання досягнень політичної концептології – міждисциплінарного підходу до дослідження, розуміння і моделювання політичної реальності в її взаємозв'язку з усіма сферами соціально-інтегрованої реальності. Цей вихід за межі предметної дисциплінарності правової науки дає змогу за допомогою методологічного та теоретичного потенціалу відпрацювати в інтердисциплінарному дослідженні виробництво наукового знання про місцеве самоврядування, що володіє великим компаративістським потенціалом.

Використовуючи історико-правовий метод, ми можемо констатувати, що важливішою причиною утворення територіальних громад у період розвитку Київської Русі-України було те, що рух князів “зі столу на стіл”, міжусобиці та інші спори спонукали місцеве населення заручитися ‘сильною, авторитетною, постійною владою, яка була б своєю і створеною ходом історії. Такою владою могли стати громади, які володіли своїми землями ще до приходу князів’¹¹. Зокрема, Я. Ісаєвич зазначає:

Магдебурзьке право українських міст – це не німецьке право, це українське муніципальне право (1962 р. – І. Г.), що виникло шляхом злиття та переплетіння українського звичаєвого права з видозміненими та прилаштованими до місцевих умов елементами різних правових систем, зокрема німецького магдебурзького права <...>. Магдебурзьке право було лише правовим оформленням певного етапу розвитку міст України¹².

Ius municipale polonicum – важливе зведення правових норм-привілеїв у тодішній системі соціальної регуляції, походження яких пояснюється тим, що центральною проблемою Середньовіччя була проблема статусу особи. У разі, наприклад, установчої грамоти (створення нового міста або перехід раніше утвореного міста на німецьке право в літературі отримало назву “локація” (лат. *loco* – розміщаю), тому цю грамоту правильно називати *локаційна*) для певної громади суверен не запроваджував у дію ті або інші норми об’єктивного права, а лише надавав членам громади певні права й обов’язки. Говорячи сучасною мовою, таке право постає як сукупність суб’єктивних прав.

Лише на початку ХХ ст. на території України виходять друком кілька наукових праць, що розглядають питання місцевого самоврядування.

¹¹ В Ключевский, *Курс русской истории*, т 3 (Историческая библиотека 2002) 178.

¹² Я Ісаєвич, ‘Адміністративно-правовий устрій Дрогобича в добу феодалізму (до кінця XVII століття)’ (1962) 6–7 3 історії УРСР 19.

Зокрема, книги (подаємо мовою оригіналу): Авчинникова А. Г. “Пятидесятилетие земства. 1864–1914” (Катеринослав, 1914), Бубнова М. М. “К вопросу о преобразовании нашего городского общественного управления” (Київ, 1905), Любінського А. “Политика по городским вопросам” (Київ, 1910), Ратнера М. Б. “О национальной и территориальной автономии” (Київ, 1906), Русова А. А. “Краткая энциклопедия земского дела в его историческом развитии” (Київ, 1914), Страдомського Н. Ф. “Города и земство (К вопросу об урегулировании их взаимных отношений)” (Київ, 1905), Шаховського М. Л. “О городском самоуправлении” (Харків, 1905).

Ці видання ще раз підтверджують факт існування сталої думки про місцеве самоврядування на території України. Дійсно, із часів Середньовіччя, коли громада на території України мала значну самостійність, вічева демократія була природною формою територіального самоврядування Давньої Русі в сусідських громадах-вервах. Вєрв об’єднувала декілька сімей одного племені. А. Прєсняков розглядає її як союз внутрішнього сусідського миру, носієм звичайно-правового ладу відносин, низову судово-адміністративну одиницю, що входить до складу більш широкого територіального об’єднання – волості-землі. Волость “тулилася” до певного стоельного міста. Головний спосіб самоврядування у зазначених територіальних громадах – вічева демократія, тобто сходни жителів, що походить від плємінних зібрань¹³.

Наголосимо, що словосполучення “територіальна громада (комуна)” з’явилося внаслідок інтеграційних процесів у містах Німєччини раннього Нового часу в 20–30-х роках XVI ст., які зумовили “громадську Реформацію”¹⁴. Ідеологія Реформації, таким чином, стає важливим засобом інтеграції віруючих у першу європейську консолідовану громаду, яка слугує суб’єктом соціально-політичного життя німєцького суспільства раннього Нового часу. Формування комун із церковних парафій призвело до того, що вони розуміються як об’єднання громадян, які історично утворилися та на які напряду не може посягати держава, а самі комуни стали сприйматись як спадок революції¹⁵. Є й інший погляд на громаду, зокрема як “*communauté d’habitants*” – комуна жителів, яка завдяки спільному використанню конкретного простору має господарську (економічну) цінність¹⁶.

¹³ А Прєсняков, *Княжєе право в Древней Руси: Очерки по истории X–XII столетий*: [Лекции по русской истории: Киевская Русь] (Наука 1993) 394–401.

¹⁴ Див.: Peter Blickle, *Communal Reformation. The Quest for Salvation in Sixteenth-Century Germany* (Atlantic Highlands Humanities Press, 1992) 1–219; Roberto Esposito, *Communitas: The Origin and Destiny of Community* (Series: Cultural memory in the present, Stanford University Press 2010) 1–75.

¹⁵ Див.: Фернан Бродель, *Что такое Франция? Кн 1: Пространство и история* (пер с фр. Издательство имени Сабашниковых 1994) 1–335; Ги Брєбан, *Французское административное право* (пер с фр. Боботова С В под ред, Прогресс 1988) 1–488.

¹⁶ Joseph Morsel, ‘Les logiques communautaires entre logiques spatiales et logiques catégorielles (XII–XV siècles)’ (2008) Bulletin du Centre d’études médiévales d’Auxerre (BUCEMA), Hors-série n°2: Le Moyen Âge vu d’ailleurs. DOI: <https://doi.org/10.4000/cem.10082>.

Отже, історія показує, що “проста держава” (до XVII ст.), або мінімальна державність, утворюється як “надбудова” над громадами для виконання соціально-економічних і політичних функцій розвинених форм. Будь-яка реформа адміністративно-територіального поділу повинна використовувати “м’яку” форму інтеграції територіальних громад із метою вирішення господарських завдань. Ця просторова інтеграція теоретично розглядається як фінальна складова суспільної форми організації виробничих і будь-яких інших видів соціально-економічної діяльності, об’єктів місцевого управління.

Критерій адміністративної територіальності також не може мати обов’язковий характер. Тому є непродуктивним установлення взаємозв’язку між адміністративно-територіальним поділом держави та її муніципальною системою (системою місцевого самоврядування). Адже локальність колективу, тобто його об’єднання територією проживання, є передусім умовою для кожного жителя сприймати себе як складову спільного колективу. Участь локального колективу в суспільних відносинах потребує його організаційного виокремлення (статусності), правового закріплення організаційно-правових форм об’єднання громадян, розроблення порядку створення та функціонування цих об’єднань. А поки-що місцеве самоврядування дотепер в імперативному порядку формується у межах адміністративно-територіальних одиниць, то поволі зберігається домінування управління, а не врядування (процесу поєднання влади та обов’язків у суспільстві, який включає взаємовідносини між офіційними публічними інституціями та інституціями громадянського суспільства), тому що ці структури за своєю суттю є інструментарієм управління.

Причини, наприклад, сталості комун Франції та постійне укрупнення громад Німеччини, сховані в різних політичних, історичних і економічних чинниках, які мали вплив на утворення і збереження локальних одиниць у цих країнах. Сталість системи комун Франції, яка залишалася незмінною впродовж 200 років (1789–1982 рр.), у багатьох випадках залежала від політичних чинників: сталої політичної кон’юнктури та небажання політиків змінювати структуру й ієрархію влади, яка сформувалася. Ліквідація цих одиниць або їхнє укрупнення суперечило інтересам місцевої еліти, яка не бажала позбутися своєї влади, широких повноважень і привілеїв, установлених Революцією та розширених у XIX ст.

Територіальна (топонімічна) або локальна ідентичність (англ. *local identity*) – це сприйняття індивідом себе як представника певної “уявленої спільності”, яка ґрунтується на єдності території проживання, історії та традицій, соціокультурного досвіду, ціннісних орієнтацій та способу життя. Територіальна ідентичність може стосуватися об’єктів різного масштабу та змісту, таких як місце проживання, локальна громада, на-

селений пункт тощо¹⁷. Політико-інституційна ідентичність – це ототожнення індивідами себе з самовизначенням, соціальною групою, тобто спільнотою, яка має або прагне до політичної суверенності. Тому суб'єкт місцевого самоврядування повинен у своїй основі мати територіальну суверенність і певним чином її співвідносити з політико-інституційною ідентичністю, оскільки місцеве самоврядування характеризується ініціативною діяльністю населення та його відокремленістю від інших форм публічної влади.

У муніципальному праві поєднуються дві внутрішньо протилежні складові предмета (публічне й приватне) і методу (субординації та координації), що створює особливий режим муніципально-правового регулювання. Метод муніципального права –

це сукупність імперативних, диспозитивних, рекомендаційних способів (засобів) впливу на суспільні відносини, які складаються в процесі організації та функціонування місцевого самоврядування, а також реалізації форм безпосередньої демократії щодо вирішення питань місцевого значення¹⁸.

Одночасно метод муніципального права включає у себе три основні традиційні методи правового регулювання: припис, заборона, дозвіл. Поряд із традиційними методами розвиваються відносно самостійні прийоми (методи), а саме: ціннісних орієнтацій та принципу пропорційності (нім. *Verhältnismäßigkeitsgrundsatz*) або доктрини балансу (США), які визначають унікальність сучасного муніципально-правового впливу та допомагають здійснювати захист права місцевого самоврядування у конституційному процесі. Сучасна специфіка методу муніципально-правового регулювання характеризується універсальністю й інтегративністю правових прийомів у процесі муніципально-правового регулювання. Нові характеристики предмета й методу муніципального права потребують адекватного дослідження сучасних проблем і тенденції розвитку його як галузі права. Інтерес повинен бути проявлений до методології науки муніципального права, а також до набору різних методів дослідження місцевого самоврядування як ключової категорії цього права.

Сучасна правова держава неможлива без місцевого самоврядування. Рівень поширення місцевого самоврядування у межах певного типу держави є однією з головних ознак того, наскільки вона правова.

¹⁷ Геннадій Коржов, 'Територіальні ідентичності: концептуальні інтерпретації в сучасній зарубіжній соціологічній думці' (2010) 1 Соціологія: теорія, методи, маркетинг 108–9.

¹⁸ П. Любченко, *Муніципальне право України: навчальний посібник* (ФІНН 2012) 24.

Транс- і міждисциплінарна теорія цивілізованої детермінації права дає змогу досліджувати сучасні тенденції розвитку діючої системи місцевого самоврядування в Україні.

Системний аналіз, навіть якщо він соціологічний (структурний функціоналізм), політологічний (вхід-вихід) або кібернетичний (само-регулювання інформації та систем управління), залишає відкритим емпіричне визначення ціледосягнення (англ. *goal-attaining*), конверсії (англ. *conversion*) або засобів регулювання (англ. *regulatory structures*) місцевого самоврядування, яке є невід’ємною складовою традиційної колективності держави (англ. *the traditional state-collectivity*). Ці традиційні підходи пізнання засновані на поняттях влади.

Системне осмислення муніципального права орієнтоване на сприйняття системи місцевого самоврядування, тобто правової системи – цілеспрямовано встановленої сукупності норм, яка складається із цілеспрямованих складників – муніципально-правових інститутів. Останні входять до складу більш цілеспрямованої правової системи України. Це системне осмислення концентрується на двох проблемах, з якими стикається система місцевого самоврядування, на додачу до “самоврядування” (“*self-control*” системи). Ці проблеми такі: 1) проблема “гуманізації” (англ. *humanism* – підхід, що надає перевагу персональним інтересам особистості), тобто як спроектувати систему місцевого самоврядування та управляти нею, щоб найкраще слугувати цілям її складників (місцевим інтересам), і 2) проблема “інвайронменталізації” (англ. *environment* – навколишнє середовище), тобто як спроектувати систему місцевого самоврядування та управляти нею, щоб вона краще слугувала більшій системі – правовій, у яку вона входить. Індикатором реформування системи місцевого самоврядування належним чином є зміцнення, а не “розшматування” засад унітаризму (типу) України як держави. У випадку включення природи до складу навколишнього середовища проблема отримує назву “екологізація”, коли система місцевого самоврядування розвивається на засадах екодемократії.

Отже, транс- і міждисциплінарні підходи пізнання предмета муніципального права дають змогу на належному науково-теоретичному рівні розуміти конструкт визначення його як суспільних відносин, які пов’язані з організацією та функціонуванням місцевого самоврядування як самостійного й відносно відокремленого виду публічної локальної влади в системі народовладдя у межах певних адміністративно-територіальних одиниць.

Місцеве самоврядування як демократична система володарювання – цілісна система, що включає в себе взаємопов’язані й взаємозалежні підсистеми: соціальну, інституційну, ресурсну, функціональну, нормативну

<...>. Місцеве самоврядування перевтілює народний лад у самоуправлінську діяльність громадян в їх же інтересах і в цьому сенсі самоврядування є сума представницької і безпосередньої демократії та численних форм самоврядної діяльності населення з її реалізації¹⁹.

Цілком погоджуймося із думкою, що

предмет муніципального права необхідно очищати від суспільних відносин, що входять у предмет регулювання норм інших галузей права, і концентруватися на вивченні й аналізі специфічних муніципально-правових відносин, що є предметом регулювання переважно норм муніципального права²⁰.

Муніципальне право, що регулює змішану групу суспільних відносин і яка відокремлена за територіально-самоврядною ознакою, є структурним елементом системи національного права України – начебто “конкретизоване конституційне право”²¹.

Висновки. Таким чином, у науці муніципального права відбувається творчий пошук нових методик, підходів до аналізу муніципально-правових явищ. Місцеве самоврядування – одне із творчих транс- і міждисциплінарних напрямів розкриття регулятивного потенціалу найбільш узагальнених і соціально значущих конституційних положень у сфері самоврядування. На нашу думку, найбільший успіх цей напрям отримав у межах методологічних розробок теорії муніципального права і філософії права.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Pierre-Joseph Proudhon, *De la Capacité politique des classes ouvrières* (Dentu E, Libraire-éditeur 1865) (in French).
2. Roberto Esposito, *Communitas: The Origin and Destiny of Community* (translated by Campbell T, Stanford University Press 2010) (in English).
3. Gordienko A, *Territorial'noe obshchestvennoe samoupravlenie v mestnom soobshchestve* (Administrativnoe izd-vo 2005) (in Russian).
4. Jushina E, *Mestnoe samoupravlenie: politiko-pravovyy analiz* (2001) (in Russian).
5. Kljuchevskij V, *Kurs russkoj istorii, t 3: Lekcii LXII–LXXXVI* (Istoricheskaja biblioteka 2002) (in Russian).

¹⁹ Див.: Е Юшина, *Местное самоуправление: политико-правовый анализ* (2001) 1–146.

²⁰ С Соловьев, ‘К вопросу о комплексности предмета и методах муниципальной отрасли права’ (2010) 10 Муниципальное право 14.

²¹ Fritz Werner, ‘Verwaltungsrecht als konkretisiertes Verfassungsrecht’ (1959) DVBI 527.

Edited and translated books

6. *Archives Parlementaires de 1787 à 1860. Recueil complet des débats législatifs & politiques des Chambres françaises imprimé par ordre du Sénat et de la Chambre des députés* (désormais AP) (Première série (1787–1799), Tome IX – Du 16 septembre au 11 novembre 1789, publiées par M Madival et E Laurent, Librairie Administrative P Dupont 1877) (in French).
7. Blickle P, *Communal Reformation. The Quest for Salvation in Sixteenth-Century Germany* (translated by Dunlap T, Atlantic Highlands Humanities Press 1992) (in English).
8. Braibant Guy, *Francuzskoe administrativnoe pravo* (Vasil'eva D I i Karpovicha V D per s fr, Bobotova S V pod red, Progress 1988) (in Russian).
9. Braudel F, *Что таке Франція? Про странство і історія* (per s fr, Izd-vo imeni Sabashnikovyh 1994) (in Russian).
10. Haken H, *Інформація і самоорганізація: Макроскопічний підхід к складним системам* (per s angl, Mir 1991) (in Russian).
11. Liubchenko P, *Municipalne pravo Ukrainy: navchalnyi posibnyk* (FINN 2012) (in Ukrainian).
12. Mamut L, *Etatizm i anarhizm kak tipy politicheskogo soznaniya (domarksistskij period)* (Martyshin O red Nauka 1989) (in Russian).
13. *Nemeckaja sociologija* (Shpakovaia R red, Nauka 2003) (in Russian).
14. Presnjakov A E, *Knjazhoe pravo v Drevnej Rusi: Oчерки po istorii X–XII stoletij: Lekcii po russkoj istorii: Kievskaja Rus'* (Nauka 1993) (in Russian).

Journal articles

15. Werner F, 'Verwaltungsrecht als konkretisiertes Verfassungsrecht' (1959) *Deutsches Verwaltungsblatt* 527 (in German).
16. Zúñiga U F, 'Autonomías constitucionales e instituciones contramayoritarias (a propósito de las aporías de la 'democracia constitucional')' (2006) 13 (2) *Revista Ius et Praxis* 223. DOI: 10.4067/S0718-00122007000200010 (in Spanish).
17. Korzhov H, 'Terytorialni identychnosti: konceptualni interpretatsii v suchasni zarubizhnii sotsiologichnii dumtsi' (2010) 1 *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh* 107 (in Ukrainian).
18. Morsel J, 'Les logiques communautaires entre logiques spatiales et logiques catégorielles (XII–XV siècle)' (2008) *Bulletin du Centre d'études médiévales d'Auxerre (BUCEMA), Hors-série n°2*. DOI: <https://doi.org/10.4000/cem.10082> (in French).
19. Solov'jov S, 'K voprosu o kompleksnosti predmeta i metodah municipal'noj otrasli prava' (2010) 10 *Municipal'noe pravo* 12 (in Russian).
20. Isaievych Ya, 'Administrativno-pravovi ustrii Drogobycha v dobu feodalizmu (do kintsia XVII stollittia)' (1962) 6–7 *Z istorii URSR* 10 (in Ukrainian).

Theses

21. Solov'jov S, 'Sistema fundamental'nyh ponjatij municipal'nogo prava' (dis kand yurid nauk, 1998) (in Russian).

TRANS- AND INTERDISCIPLINARY APPROACHES
TO THE KNOWLEDGE OF THE SUBJECT AND LEGAL METHOD
OF MUNICIPAL LAW OF UKRAINE

ABSTRACT. The article considers the role of trans- and interdisciplinary methodology in the interpretation of modern knowledge and understanding of the subject of municipal law of Ukraine. The author's definition of trans- and interdisciplinary approaches to the explanation of the components of the concept and subject of municipal law is given.

The article aims to substantiate objective approaches to the integration of sciences, which can be defined on the basis of analysis of the process of autonomy of scientific knowledge by all humanities and other sciences, understanding the features and patterns of disciplinary development of the science of local self-government, analysis of the processes of allocation in the frame of legal science of municipal law as a branch of law.

Trans- and interdisciplinary approaches that ensure the integration of scientific knowledge of local government at the design stage of scientific and legal research are scrutinized as achieving mutual exchange of scientific results and, finally, the interconnected development of certain branches of scientific knowledge and new science field, which is formed in the process of mutual exchange of information on local self-government.

The concept of "interdisciplinarity" in the article is used in different meanings and contexts, mainly as a tool in relation to the subject of research – local government. The author defines the ontological and epistemological bases of integration of scientific knowledge about local self-government, which is the basis of the subject of municipal law.

Municipal law combines two internally opposite components of the subject (public and private) and method (subordination and coordination), which creates a special regime of municipal regulation. Along with traditional methods, relatively independent methods are developed, namely value orientations and the principle of proportionality or the doctrine of balance, which determine the uniqueness of modern municipal influence and help protect the right of local self-government in the constitutional process.

Trans- and interdisciplinary theory of civilized determination of law allows us to study current trends in the current system of local self-government in Ukraine. Systematic understanding of municipal law is focused on the perception of the system of local self-government, i. e. the legal system, which is purposefully established set of rules and consists of purposeful components – municipal legal institutions – and which are part of a more purposeful legal system of Ukraine.

KEYWORDS: integration of scientific knowledge; transdisciplinary approach; interdisciplinary research; Local Self-Government; scientific discipline; municipal law.